

Kr. Erslev: Augustenborgernes Arvekrav — Akter om den sønderborgske Hertuginies statsretlige Stilling i Slesvig og Holsten. Kbhvn. 1915. Jacob Erslevs Forlag.

Den haarde politiske afgørelse i 1864 af spørgsmaalet om kongerigets og hertugdømmernes indbyrdes forbindelse havde naturligt ogsaa den virkning, at den heftige diskussion om hertugdømmernes, særlig Slesvigs, statsretlige stilling og om de forskellige kongelige og hertugelige liniers arvekrav af sig selv standsede. Alle disse indviklede spørgsmaal, der før 1864 havde sat saa mange sind i oprør og saa mange fremragende danske og tyske historikeres og juristers penne i bevægelse, mistede — for Danmark ialtfald — med eet slag deres hele vitalitet. Paa tysk side levede endnu et par af disse spørgsmaal en kort tid videre: spørgsmaalet om Augustenborgernes arvekrav maatte finde en afgørelse, og forsvaret for Oldenborgernes krav kunde endnu i 1866 fremkalde H. Pernices kyndige og omfangsrige skrift. Men samme aar fjernede de preussiske kronjuristers kendelse og krigen mellem Preussen og Østrig ogsaa disse to spørgsmaal endeligt fra den levende storpolitik.

I dansk videnskabelig forsken blev den tidligere saa højlydte stridslarm afløst af mange aars stilhed. De danske jurister fik andre statsretlige spørgsmaal, hvori det fremadskridende politiske liv nu havde indpustet livsaande, at øve deres skarpsindige fortolkningskunst paa — til ny gavn og glæde for det danske folk. De danske historikere var i tyve aar tavse — en tavshed, der sikkert finder sin forklaring i det følelseskifte overfor krigen i 1864 og dens forhistorie, hvori de deltog sammen med hele det danske folk. Erslev slutter saaledes sin udredning: „Den slesvigholstenske bevægelse samlede sig om Augustenborgernes arvekrav; tilsyneladende blev det derom, kampen stod. Men at det netop kun var tilsyneladende, det godtgør efterhistorien; arvespørgsmaalet blev løst, men den nationale modsætning førte alligevel til, at den gamle danske helstat med dens blandede dansk-tyske karakter blev sprængt, og den staar nu allerede for os i

en underlig fjernhed". Ja, disse ord er dybe og sande, og de kan tjene til karakterisering af hele tidsrummet fra 1806 til 1864. Medens dansk og tysk indtil det 19. aarh. havde levet i forstaaelse og under samme udvikling indenfor den gamle dansk-tyske helstat, blev i dette tidsrum, saavel paa dansk som paa tysk side, en „auseinandersetzung“ følt som en nødvendighed for den videre folkelige og politiske udvikling; ikke alene af nationale, ogsaa af sociale og almindelig politiske grunde maatte de to nationaliteter for en tid gøre sig klar af hinanden i en fremherskende følelse af, at de ikke længere kunde følges i en ensartet udvikling. Den saaledes opstaaede modsætning blev imidlertid af pennesførerne paa begge sider indsnævret til en række statsretlige spørgsmaal, som om det hele var en proces, hvis faktiske og reelle udfald næsten var irrelevant i forhold til hævdelser af retsstandpunktet.

Men da saa i 1864 afgørelsen var faldet, vakte dens bitre smerte i Danmark en pludselig erkendelse af, at det virkelige tab, det danske folk derved led, var tabet af den nordslesvigske bondebefolkning, der i de sidste par aartier under en kraftig national agitation fra kongerigsk side var vunden over til i sig at se en del af det danske folk. Og som denne erkendelse i aarenes løb voksede sig stedse stærkere, maatte den naturligt vække usikkerhed og tvivl overfor de tidligere saa skarpt hævdede retsstandpunkter. Værdien af al denne „ret“, der var udfunden for Danmark af dets ledende historikere og jurister, maatte synes meget ringe paa baggrund af den barske virkelighed, at under hævdelser af den var Nordslesvig gaaet tabt, at under hævdelser af den var det gaaet det danske folk som det hedder i folkevisen om viben, at den „vil værge for hver den sted, som udi marken mon staa, hun kan ikke værge den lille tue, som hun skal bygge paa“. Og til tvivlen om værdien kom ogsaa en gryende tvivl om den objektive rigtighed af de retsstandpunkter, man havde forsvaret; den ene tvivl affødte den anden, ja, gav den sin berettigelse og udfoldelse. Af jo mindre værdi det nu syntes det danske folk at være at have haft „retten“ paa sin side,

des mere berettiget maatte det synes at genoptage til drøftelse selve denne „rets“ grundlag. Under den danske historieforsknings tyveaarige tavshed voksede da op en følelse af, at det, der tiltrængtes, var en revision af de danske retsstandpunkter fra kamptiden.

Blandt de danske historikere var der da ogsaa den mand, der levende følte sig selv udpeget og kaldet til at gøre netop denne gerning. Det var A. D. Jørgensen, hvis „redegørelse for min udvikling og mit forfatterskab“ mere end tilstrækkeligt vidner om, hvorledes en nyskildring af ham følte som et kald, der var ham paalagt, og til hvilken føleleshøjde tanken herom kunde føre ham. I virkeligheden var han ogsaa af mange grunde velrustet til at gøre denne gerning. Han havde en intuitiv, omend meget usikker kritisk sans, han var en glimrende historisk fortæller, og han var først og fremmest dansk Slesviger, derfor befriet for enhver lav mistænkeliggørelse for unationalt sindelag, derfor ligesom berettiget til at kritisere de fra kongerigsk dansk side indtagne retsstandpunkter. Og dog var han ikke den mand, der kunde føre den nødvendige revision til bunds; hans egen aandsform hindrede ham deri, og hertil kom vel ogsaa den indflydelse, hvorunder han i 80erne stod ved sit nære forhold til Krieger og Regenburg.

I ideernes og forskningens verden er der mærkelige sammentræf. 18. Maj 1883 kom A. D. Jørgensen, lige ud af Kriegers studereværelse, paa et diskussionsmøde i studenteforeningen til at staa overfor den unge historiske professor Kr. Erslev, der intet andet kald mente at have end det, selve den historiske videnskab paalagde ham: at læse og fortolke dokumenter nøjagtigt, og saa rigtigt som muligt at erkende fortiden, som den virkelig var. Derfor udtalte han under diskussionen „en almindelig tvivl om, at vor historiske ret efter „inkorporationen 1721“ var saa aldeles utvivlsom, som man plejede at sige“. Mærkeligt er det at iagttage, hvilken kraft selv den enkelte, løsrevne kritiske bemærkning har. Den historiker, der i kritiken ser selve den historiske forskens eksistensberettigelse, fordi den alene er vejen til sandheden om livet i fortiden, hensætter en saadan kritisk anmærkning,

hvilken end dens genstand er, med en naturlig selvfølgelighed, han ikke dvæler videre ved; men den historiker, der mener, at han udover forskningen har et „kald“, for ham er den samme kritiske anmærkning som sennop udi næsen. Thi i „kaldets“ væsen ligger det nu engang at være opbyggende og fastholdende, i den kritiske anmærknings at være nedbrydende og nybrydende. Derfor var det lille ordskifte i 1883 mellem A. D. Jørgensen og Kr. Erslev et sammenstød mellem to aandretninger indenfor historieforskningen. Og hvor karakteristisk er ikke sammenstødet eftervirkninger i de to mænds sind! Erslev gik bort derfra for at videreføre sin manddomsgerning, som var den at føre den skolede og faste historiske kritik til sejr i dansk forsken, uden at mindes denne sin kritiske anmærkning, før han tyve aar efter atter traf paa den i A. D. Jørgensens „redegørelse“. Men i A. D. Jørgensens sind bed den sig fast, saa svagt antydet den var; han gik bort derfra med en levende følelse af, at det var en uomgængelig nødvendighed for ham at fjerne denne torn fra sin vej. Saa stablede han da Pelion ovenpaa Ossa, en ny troskabsedshypotese ovenpaa en ny landdagsteori, for i 1885 at kunne naa til det resultat, han vilde naa: Hvad Slesvigs inkorporation i 1721 angik, maatte det gamle danske retsstandpunkt godkendes. „En anden følge af hint møde var iøvrigt, at jeg overfor prof. Erslevs benægtelse paaviste Sønderjyllands indlemmelse i den danske krone 1721 i overensstemmelse med den ældre danske opfattelse“.

Sammenstødet er karakteristisk, thi som paa dette punkt godkendte A. D. Jørgensen paa næsten alle hovedpunkter i 80erne „den ældre danske opfattelse“ — og heroverfor blev hans underkendelser i 90erne af domme over den nærmere fortids mænd og deres praktiske politik kun af forsvindende betydning for folkelig dansk opfattelse af den dansk-tyske folkestrid. Thi lad os ikke undervurdere virkningen af denne A. D. Jørgensens rehabilitering af retsstandpunkterne. Jo sandere det er, som A. D. Jørgensen med stolthed fremhæver i sin „redegørelse“, at allerede i 80erne vilde det danske folk af ham have taalt, hvad det ikke vilde taale af nogen anden,

med des mere vægt falder paa ham ansvaret for, at han ikke allerede dengang kunde og vilde føre det til en rigtigere erkendelse. Hans godkendelse betød, at den vakte tvivl atter dyssedes ned, den betød, at nu kunde man atter frit i alle danske skoler lære om, at i den dansk-tyske folkestrid havde det danske folks talsmænd saa ganske ubestridt haft „retten“ paa sin side. Den betød, at Johan Ottosen i sine lærebøger i bedste tro kunde fremstille forholdet til Slesvig som det centrale i al dansk historie, at han i dem kunde optage hele dette statsretlige, for den unge hjerne saa vanskeligt tilgængelige stof som noget, enhver dansk skoledreng skulde være orienteret i. Den har sine direkte virkninger endnu den dag i dag; den har bevirket, at vor skole har fastholdt en form for undervisning i Danmarks historie, der i nationalistisk aand og opdragelse ikke staar tilbage for noget andet lands. Endnu i aaret 1917 skal enhver dansk gymnasiast ved sin studentereksamen kunne redegøre for Gottorpers og Augustenborgers arvekrav ud fra de nedarvede synsmaader — hvis han er saaheldig at komme ud for en censor, der er taabelig nok til at stille ham et eksamensspørgsmaal derom.

Saaledes faldt det da i Kr. Erslevs lod at gennemføre den revision, der af alle siden 1864 er blevet følt som en nødvendighed. Det kunde ikke undgaas, at før eller senere maatte der fra universitetets historikers side tages standpunkt til disse spørgsmaal, der rent videnskabeligt set kun er en separat del af dets undervisning i dansk historie. Erslev har da hertil i de sidste femten aar givet den tid, hans omfattende og banebrydende universitetsgerning levnede ham til fri videnskabelig forsken. I 1898 paatænkte han at fejre jubilæumsaaret for treaarskrigen ved at holde øvelser paa universitetet over Slesvigholsteinismens udvikling og historiske program — deraf udsprang hans undersøgelse af arvehyldingsakterne af 1721, der blev trykt i universitetets festskrift 1901. En endnu mere tilfældig anledning har hans skrift om Augustenborgernes arvekrav haft; det er udsprunget af et løfte om i en planlagt dansk topografi over Sønderjylland at skrive en kort oversigt over Slesvigs statsretlige stilling tiderne igennem. Erslev und-

lader i sin fortale ikke at bemærke, at i en skitse dertil var han begyndt med disse ord: „med Augustenborgernes juridiske ret stod det saaledes daarligt til“, for dermed at sige, at ingen forudfattet mening har været medvirkende til det resultat, hvortil han er naaet. Her, som overalt i sin historikergerning, har han sine ira et studio alene fremstillet de resultater, selve hans historiske forsken førte ham til.

Erslevs afhandling om „Augustenborgernes arvekrav“ er ledsaget af en fortegnelse over akter om den Sønderborgske hertuginies statsretlige stilling i Slesvig og Holsten. Det er jo klart nok, at saa gennemdrøftet som dette spørgsmaal er, har det ikke været muligt for Erslev at fremdrage meget nyt fra arkiverne, og fortegnelsen giver da ogsaa i alt væsentligt kun et repertorium over, hvad der allerede var kendt og fremdraget. Paa et par punkter har Erslev dog kunnet benytte akter, der hidtil ikke var kendt, eller som man hidtil ikke havde tillagt tilstrækkelig betydning; af særlig vigtighed er saaledes de af Erslev først benyttede interventionsartikler af 1616 mellem Christian IV og hertug Johan Adolf ligesom ogsaa nogle hidtil ubenyttede breve i statsarkivet i Slesvig om forhandlingerne med Plön i 1671.

Erslev begynder sin historiske undersøgelse med at fremhæve, at der efter 1460 stod to opfattelser af hertugdømmernes statsret imod hinanden. Den ene var stændernes: efter den var landene en helhed, og stænderne havde ret til at vælge, hvem der skulde være herre over dem, omend kun indenfor Kristjern I's efterkommere. Den anden var fyrsternes: efter den var de to lande en ren familiearv, hvori — indtil førstefødselsrettens indførelse i begyndelsen af det 17. aarh. — enhver mandlig ætling fik sin arvelod udlagt, medmindre han blev stillet tilfreds paa anden maade. Det nye hos Erslev er netop den bestemte fremhævelse af, at modsætningen mellem disse to opfattelser var saa skarp og afgjort, at de var ganske uforligelige; i de følgende aarhundreder kunde de derfor kun brydes og kæmpe med hinanden, indtil en af dem laa under — men de kunde ikke indgaa nogen forening, ikke sammensmeltes til en ny statsret. Det er kun de senere

videnskabelige statsretsteoretikere, der har fundet paa at konstruere nu en, nu en anden forsoningslære op; i den virkelig politik har der mellem de to faktiske statsretsopfattelser kun været kamp. I denne kamp sejrede fyrsternes statsret. Dette er hidtil ikke blevet fuldt erkendt, fordi det 19. aarh.'s statsretsteoretikere stod i den formening, at den stænderske statsret maatte have været den stærkeste. Men paa dette punkt som paa alle andre var de ganske under indflydelse af den tid, hvori de levede, og dens tilsyneladelser; da var Riberprivilegiet for en tid kaldt til live igen af det slesvigholstenske ridderskab og endog senere skudt frem som et levende værn for den slesvigholstenske liberalismes forfatningskrav. Riberprivilegiet var jo ogsaa skreven, dokumenteret, „bebrevet“ statsret; den maatte synes meget vel funderet i en tid, der skrev den ene forfatning efter den anden og dermed mente at kunne afgøre alle tvivl. Gentagne gange kan Erslev gøre opmærksom paa, hvor fejlagtig hele denne opfattelse er, og til hvilke alvorlige fejlslutninger det fører at lægge for stærk vægt paa stænderske synspunkter og den statsret, der kan opkonstrueres deraf. Der var i det 15. aarh. i hertugdømmerne, som iøvrigt i de nordtyske lande, dannet en fyrstemagt og en stændermagt af et vist politisk realitetsindhold, som ikke lod sig ændre ved et skrevet privilegium alene. Med rette betoner Erslev de svagheder, der lige fra først af klæbde ved Riberprivilegiet: at det aldrig blev stadfæstet af kejseren og derfor heller ikke senere anerkendtes af ham, at den valgret, det gav stænderne, var hentet direkte fra Danmark og ganske uhørt i nordtyske lande. Men rigsraadets stilling overfor kongemagten i Danmark var i det 15. aarh. en langt stærkere end landstændernes overfor fyrstemagten i hertugdømmerne; privilegiets hele indhold kan kun forklares ud fra den øjeblikkelige situation i 1460; og at tvingende, reale forhold gjorde det nødvendigt allerede i 1460erne at se ganske bort fra de vigtigste af dets bestemmelser, har jeg søgt at paavise i min afhandling om „den finansielle erhvervelse af hertugdømmerne 1460—1487“. I virkeligheden traadte denne privilegiebekræftede valgret ingensinde i kraft,

straks ved det første valg efter privilegiets udstedelse blev den opgivet; den eneste virkning, den nogensinde fik, var den rent negative, at stænderne i 1564 nægtede at hylde hertug Hans den yngre som „regerende fyrste“, hvad dog ikke hindrede ham i at opnaa lensbreve etc. Da stænderne paa landdagen 1616 erklærede sig villige til fremtidig altid at „vælge“ den ældste søn af hver linie, blev den i praksis aldrig anerkendte valgret tillige formelt ophævet.

Ogsaa paa andre langt mindre betydende punkter kæmper modstridende opfattelser mod hinanden i hertugdømmernes statsretlige historie. Saaledes paaviser Erslev meget smukt, hvorledes ved udfærdigelsen af lensbrevene paa Slesvig den „sachsiske samhaand“, andelsforleningen d. v. s. lensbrev paa andelen med samhaand paa hele hertugdømmet, efterhaanden (fra 1616) fortrænger den oprindelige „langobardiske samhaand“, investitura simultanea, helhedsforleningen d. v. s. den egentlige samhaandsforlening, hvori lenets udstykning i andele slet ikke fremtræder; medens denne sidste for Holstens vedkommende med en enkelt undtagelse fastholdes af det kejserlige kancelli, dog ikke uden at selv dette kan gøre sig skyldig i afvigelser fra og misforstaaelser af den helt korrekte form.

Erslevs udredning gør os det imidlertid ikke blot klart, at indbyrdes uforenelige opfattelser staar mod hinanden; han viser os tillige, at der af denne modstrid og uforenelighed avles nye opfattelser, som regel falske i deres udspring og forkastelige i deres anvendelse, men som, engang udkastede, gribes snart af den ene, snart af den anden af de interesserede parter; saa ofte de mener at kunne bruge dem til deres fordel i den stadig standende strid. Disse partier af Erslevs fremstilling, hvor klar og knap den end er, meddeler os et indtryk af en skiften og bølgen, som vidner om, at han her har faaet fat i selve fortidens liv og kamp; med mesterlig klarhed blotter han for os den underfundighed, der præger al officiel argumentation, af hvad allerhøjeste statsret den end er udsprungen. Lad os af eksemplerne tage det største. Det var stænderne, der, da de ingensteds, hverken hos kejser, konge eller hertug, fandt sympati for dette valgets standpunkt,

ud fra hvilket de havde nægtet hertug Hans d. y. hylding, fandt paa at citere den kvitering, hertug Hans i 1564 havde givet sin broder kong Frederik II for rigtigt udlagt arv om, at han derved gav afkald paa „at kræve mere *fædrene* arv nu og fremtidig *ved vor moders død*“, saaledes, at de udelod, hvad der her er kursiveret, og derved fik gjort kviteringen om til et afkald paa al fremtidig arv. Det var en begrundelse, der, saa falsk den var i sin oprindelse, lod sig høre af de regerende fyrster og af dem kunde accepteres fuldt ud og med forskellige yderligere tilsnigelser i deres fælles interventionsartikler af 1616, der kostede Sønderborgerne deres del af Pinneberg; den blev en trossætning i kongelinien, og den har, fra praksis overført til teori, givet Pernice vaaben i hænde mod Augustenborgerne og i de sidste dage P. Lauridsen mod Erslev.

Men denne saa aabenbart falske fortolkning avlede, som Erslev først af alle har paavist, en ny teori, der ikke blev mere ægte ved sin afstamning: teorien om Gottorpernes og kongelinien gensidige arveret. Den hvilede paa udsondringen af hertug Hans d. y. og hans slægt; men man oversaa, at denne udsondring kun kunde begrundes paa stændernes valgret, medens den ikke fulgte af fortolkningen af afkaldet fra 1564, der dog trods alt maatte give Sønderborgerne arveret efter kongelinien. Læren opstilledes i interventionsartiklerne af 1616, og den opretholdtes gennem aftalerne om Pinneberg indtil forliget med Plön 1671 om Oldenburg. Fra da af blev denne falske lære opgivet af kongelinien, omend den endnu i det skjulte fastholdtes af Gottorperne — men det var A. D. Jørgensen forbeholdt heri at søge sit grundlag for en afvisning af Augustenborgernes arvekrav.

Der kan af Erslevs bog hentes andre eksempler paa, hvorledes til de forskellige tider forskellige argumenter, ofte af modstanderes opfindelse, har fundet anvendelse. Men jeg haaber ud af det her anførte tilstrækkeligt at have anslaaet grundtonen i Erslevs undersøgelse. Som er den, han selv saa skarpt udtrykker S. 164: „Man synes ogsaa at maatte komme helt bort fra det at konstruere en vis ideal statsret

for hertugdømmerne, der staar fast tiderne igennem. Det faktisk foreliggende er dog, at der om selve grundpunkterne har været strid lige siden 1460; særlig hvad arveretten angaar, saa har stænderne haft een opfattelse, fyrsterne en ganske modsat . . . lad os dog i det mindste være fri for alle forsøg paa af de to mod hinanden kæmpende opfattelser at konstruere en tredje og saa dømme ud fra den“.

Disse saa polemisk formede bemærkninger fører naturligt ind paa et spørgsmaal om, under hvilket synspunkt Erslevs hele undersøgelse bør ses. Fuldt indser man først dens betydning, naar man betragter den som hørende ind ikke under historien, men under statsretten; naar man forstaar, at den er en statsretlig undersøgelse, der blot adskiller sig fra alle andre statsretlige undersøgelser derved, at den er gennemført i overensstemmelse med principerne for historisk-kritisk metode. Heri skulde man nu ikke tro, der var noget, der kunde særpræge den; thi vi ved jo dog alle, at indenfor juraen er der forlængst opstaaet en „historisk skole“. Men netop en saadan studie som Erslevs viser os, at dette vil endnu kun sige, at et vist historisk stof undertiden anvendes af jurister illustrerende eller til støtte for teoretiske forklaringer, men at dette langtfra betyder, at de har optaget ogsaa den historiske forskningsmetode. Og dette skulde dog synes en nødvendighed i det mindste for en disciplin som statsretten, hvis hele forskningsomraade saa ganske ligger i fortiden. De ord, hvormed Erslev karakteriserer diskussionen om hertugdømmernes statsret, har i virkeligheden gyldighed den dag i dag som karakteristik af næsten ethvert statsretligt arbejde. Den samme tendens til at bringe overensstemmelse tilveje, til at opkonstruere en tænkt statsret, til at bruge løsevne udtalelser og formeninger som udgangspunkter eller bevismidler, til at indordne kendsgerninger eller dokumenter under visse kategorier eller rubriker, som statsretsteorien opererer med, eller, endnu værre, til at lade dem tjene det formaal, der skal opnaas — alt dette kan genfindes i saa at sige ethvert statsretligt arbejde. Den maade, hvorpaa der i det 20. aarh. skrives statsret om Island, er ikke i nogen hen-

seende forskellig fra den, hvorpaa der i det 19. aarh. skreves statsret om hertugdømmerne. Men dette gør ikke blot statsretten selv til snarere journalistik eller procesindlæg end til en videnskab, det gør den tillige til en for ethvert folk yderst farlig virksomhed, fordi dens eneste virkninger uundgaaeligt vil være at skærpe modsætninger og saavidt muligt føre dem frem til politiske kriser.

Derfor maa man i høj grad ønske, at denne Erslevs undersøgelse maa blive læst af statsretsforfattere og føre dem til fornyet overvejelse over deres egen videnskabs formaal, metode- og teori. Kunde den føre frem til forstaaelse af, at statsrettens formaal er ikke at opkonstruere en tænkt statsret, der aldrig har haft virkelig eksistens, men at redegøre for fortidens opfattelser af statsretlige forhold i deres samhörighed eller modsætning til hinanden, at dens metode kun kan være den historisk-kritiske, og at dens teorier ikke kan deduceres ud fra visse statsretlige begreber og kategorier, men kun tør fremsættes paa grundlag af denne dybe indtrængen i faktiske historiske forhold — da vilde meget være vundet for statsrettens egen betydning og udvikling, da vilde den kunne tjene til at vejlede og ikke vildlede folkene og deres styrrere.

Resultatet af Erslevs undersøgelse er nu det, at Augustenborgernes krav i 1840erne paa at være arvtagere til baade Slesvig og Holsten i det hele var velbegrundede, dog at de kun havde ret til at faa Slesvig som len af den danske krone, ikke efter Slesvigholstenernes paastand som et suverænt land. Dette krav hvilede paa selve det naturlige blodsslægtskab, selve nedstamningen fra Kristian III; og som de nærmeste mandsarvinger var de da ogsaa siden 1671 anerkendte af kongelinien. Intet af, hvad der er blevet anført herimod, kan opretholdes overfor den historisk-kritiske betragtning: ikke stændernes nægtelse af at hylde hertug Hans d. y. som „regerende fyrste“, der hvilede paa dette valgretsprivilegium, som fyrsterne aldrig havde anerkendt, og som stænderne i 1616 maatte kassere, kort før de selv i det hele taget ophørte at eksistere; ikke dette hertug Hans' afkald, der kun lod sig bruge, naar det citeredes falsk, og desuden ikke kunde have

ophævet hans eventuelle arveret; ikke denne teori om Gottorpernes og kongelinien gensidige arveret, der i sig selv var uden begrundelse, og som kun opretholdtes en kort tid af det 17. aarh.; ikke ophævelsen i 1658 af Slesvigs lensforhold til Danmark for kongehusets og Gottorpernes mandslinie, der intet kunde forandre i arveretsforholdet; ikke denne saakaldte inkorporation i 1721 af Slesvig i Danmarks krone og dets deraf følgende undergivelse under kongelovens arvefølge, eftersom det, der inkorporeredes, ikke var Slesvig, men den fyrstelige andel, og eftersom den inkorporeredes ikke i Danmark, men i den kongelige andel, hvor gyldigheden af kongelovens arvefølge ikke var anerkendt. Naturligvis heller ikke disse smaa indvendinger, som man nu og da har opstillet: manglende samhaandsforlening, de to — af mere end en halv snes — sønderborgske hertugers edsaflæggelse i 1721, ujævnbyrdige ægteskaber, manglende førstefødselsret i det sønderborgske hus, forskellige afkald o. s. v.

Imod hele denne Erslevs argumentation lader der sig intet indvende, dertil er den bygget op paa et altfor sikkert grundlag og dens enkelte led sammenføjede med altfor stor indsigt. Til denne fasthed har det sikkert noget bidraget, at Erslev har haft et held, der kun sjældent times en forsker. Lige siden han i 1901 begyndte at trænge ind paa dette forskningsomraade, har han i P. Lauridsen fundet en gæv og velrustet modstander, der utrættelig fulgte ham, for hvert skridt hans forskning førte ham videre frem, og med alle mulige gamle og nye argumenter søgte at ramme ham i hvert led, der syntes svagt. Erslev har i bogstavelig forstand maattet arbejde sig frem med pennem i den ene haand og sværdet i den anden — og et temmelig hvast sværd har han nu og da ført.

Men naar Erslev da nu er naaet til vejs ende og forelægger resultatet af saa mange aars arbejde og tænken, saa henvender han sig efter sit emnes art ikke alene eller blot særlig til en snæver forskerkreds — resultatet af hans undersøgelse maa før eller senere naa ud i de videste kredse af vort folk, maa før eller senere blive bestemmende for dets

syn paa dets egen fortid, blive bestemmende for, hvad der siges i de tusinder af foredrag, der holdes derom i dette land, og for hvad der læres den opvoksende slægt derom i landets skoler. Thi kort og godt siger Erslev til os, at vi maa opgive vor overleverede forestilling om, at den juridiske ret i dette spørgsmaal var paa vor side; den var tydelig nok paa Augustenborgernes. Men alene herved kan ingen dansk blive staaende; det spørgsmaal, der straks derefter trænger sig frem, er det: naar vi da maa erkende dette, naar vi fra nu af maa stille os paa dette standpunkt, hvorledes tager da vor sag, det danske folks sag, sig ud fra dette standpunkt set — og det er maaske det lidt utilfredsstillende ved Erslevs undersøgelse, at den efter sit anlæg ikke helt klart giver os svaret herpaa, saa at vi noget maa læse os det til mellem linierne.

Det er, som bekendt, i A. P. Bernstorffs forestilling af 19. Febr. 1779 om ægteskabet mellem prinsesse Louise Augusta og hertug Frederik Christian af Augustenborg, at den danske regerings opfattelse fremtræder ganske klart: i Slesvig gælder kongelovens arvefølge, i Holsten har alene mandslinierne arveret. Paa dette tidspunkt og i det hele taget i de sidste aartier af det 18. aarh. er den danske regering ikke ene om denne opfattelse; der lader sig anføre citater nok for, at hele samtiden da er fast overtydet om, at saaledes er den gældende statsret. Kun et eneste sted møder vi en anden opfattelse; den unge hertug Frederik Christian mener selv, at ogsaa i Slesvig har kun mandslinierne arveret, og dette anfører han i 1785 i et brev til Schack-Rathlou, der dog undviger en nærmere diskussion herom. Imidlertid er det klart, at denne formentlige ret ikke kunde foranledige hertugen til en offentlig indsigelse mod den almindelige opfattelse i det øjeblik, da han stod i begreb med at indgaa et ægteskab, der højst sandsynligt engang vilde tilføre ham baade alt, hvad han selv mente at have ret til, og langt mere end det.

Spørgsmaalet er da: hvornaar og hvorledes var denne opfattelse trængt saa fuldstændig igennem, at den omkring 1780 syntes alle paa nær een uimodsigelig, og offentlig var uimodsaagt? I 1901 var Erslev ikke i tvivl om, at den handling,

hvorved den danske regering maatte siges at have gjort denne statsretsdoktrin gyldig, var inkorporationen i 1721; „at kongelovens arvefølge“, siger han, „efter 1721 gjaldt i hele Slesvig, derom er jeg ganske enig med de ældre danske fortolkere“. Hvad der i det foreliggende arbejde har bragt Erslev bort fra denne opfattelse, er tydelig nok de mellemliggende studier over afkaldsforhandlingerne med Gottorperne i aarene 1749—1751. Herunder indtager nemlig, som Erslev i Historisk Tidsskrift 8. R. IV. Bd. har paavist, den danske udenrigsstyrelse og det danske diplomati en højst mærkelig holdning. I de udkast til definitiv-, renunciations- og cessionstraktater, som forelagdes saavel den svenske som den russiske Gottorper, var af forfatterne, Beulwitz og grev Lynar, brugt saavel ved afkaldet paa Slesvig som ved cessionen af Holsten udtrykket: *erben und nachkommen*. Men under forhandlingerne mellem Schulin og den svenske gesandt Flemming, der førte til traktaten af 25. april 1750, fik den sidste dette overalt forandret til: *erben und männliche descendenten* — og denne affattelse accepteredes uden indsigelse af Schulin. Under forhandlingerne med storfyrsten derimod, der førtes af grev Lynar i Petrograd, gjorde denne opmærksom paa, at udtrykket: *mandlige descendenter*, ikke var fyldestgørende for Slesvig, fordi der prinsesserne ogsaa havde arveret; derfor havde han i udkastet brugt det generelle udtryk *descendenter*, som han foreslog genoptaget. Dette billigedes, og da senere forhandlingerne genoptoges paa grundlag af Lynars forslag og endelig førte til mageskiftet af 1767, skærpedes modsætningen derhen, at cessionen af Holsten skete til de mandlige descendenter, medens afkaldet paa Slesvig skete til fordel for „kgl. majestæt af Danmark Norge og hans kongelige Tron-Arvinger“. Det er denne vaklen i 1749—1750 hos selve den danske udenrigsstyrelse, der har gjort det tvivlsomt for Erslev, om man i almindelighed virkelig havde forstaaet, at siden 1721 var kongelovens arvefølge gældende statsret i Slesvig, eftersom „det kun varede faa aar, før man end ikke mere forstod det i selve den danske regering“.

Lad os et øjeblik udskyde betragtningen af den betydning,

der kan tillægges dette incident: selve den kendsgerning, at den danske regering i 1721 deklarerede kongelovens arvefølge for Slesvig, staar jo stadig fast. Men begrundelsen var ganske vist ikke den, man senere fra dansk side opfandt: at Slesvig i 1721 inkorporeredes i den danske krone. Nej, begrundelsen var, at i den kongelige andel af Slesvig, hvori 1721 den gottorpske inkorporeredes, var allerede forinden kongelovens arvefølge gældende statsret. Siden naar? Følger vi tanken herom tilbage i tiden, ser vi, at den er netop saa gammel som kongeloven selv; denne nye statsretsdoktrin deklarerer første gang i 1665 af Frederik III under forhandlingerne med hertugen af Plön. Fra først af endda ogsaa med hensyn til den kongelige andel af Holsten, men dette var den danske regering dog allerede tidligt i forhandlingerne villig til at opgive; efter mit skøn — og hvis jeg forstaar Erslevs bemærkning S. 124 „hvorvidt man har stillet sig klart, at en saadan (samhaandsforlening paa Slesvig) stod i strid med kravet om kvindeliniernes arveret; tør jeg ikke sige“, rigtigt, benægter han heller ikke denne antagelses mulighed — blev doktrinen ved det endelige forlig fastholdt for Slesvigs vedkommende, men uden at det krævedes af hertugen, at han skulde anerkende den, hvad han da heller ikke gjorde.

Vigtigst er det imidlertid at betragte Frederik III's motivering af deklARATIONEN af denne ganske splinternye statsretsdoktrin. For Slesvigs vedkommende forsøger han en slags juridisk retsbegrundelse, den eneste, der nogensinde er blevet officielt fremført, nemlig: „da vi besidder Slesvig arvelig og det *per vim majorem* er blevet allodialt ved Roskildefreden“. Vi behøver ikke at opholde os ved denne retsbegrundelse, da den er ganske værdiløs; vi behøver heller ikke at uddybe det pudsige i, at kongen som berettigelse for sig anfører en *vis major*, der rigtignok af hans fjende var bragt i anvendelse mod ham selv; men vi har grund til at fæste os ved selve dette udtryk, fordi i det ligger gemt det virkelige grundlag for den nye statsretsdoktrin, som ganske enkelt er magtforholdet, den dansk-norske enevoldskonges politiske magtverlegenhed overfor den plönske hertug. Dette træder ganske utilsløret

frem, naar deklARATIONEN af kongelovens arvefølge skal motiveres ogsaa overfor Holsten, her gøres der ikke engang et forsøg paa en retsbegrundelse, her nøjes Frederik III med ganske simpelt at henvise til, at den danske konge har saa mange fæstninger der i landet, at ingen lettelig vilde faa det mod hans arvingers vilje.

Lad os da gøre os det klart, at *vis major*, det rene politiske magtforhold, det er det grundlag, hvorpaa den danske regerings deklARATION af kongelovens arvefølge i den kongelige andel af Slesvig hviler. Og naar det i 1721 blev muligt ved inkorporationen af den hertugelige del i den kongelige at deklarerer denne nye statsret som gældende for hele hertugdømmet Slesvig, saa var grundlaget herfor alene det, som man med et skønt udtryk kalder *jus belli* — krigens ret.

At Slesvig siden 1721 fulgte kongelovens arvefølge, er da alene en paa det politiske magtforhold og krigens ret hvilende deklareret statsret. Erslev vil her kunne udbryde, som i sin tid overfor A. D. Jørgensen, da han et øjeblik kom i nærheden af denne samme tankegang uden dog at fastholde den: „ja, her har vi den nøgne begrundelse: Sønderborgerne fortaber deres arveret *jure belli*, efter krigens ret — en krig mod Gottorperne!“ Eller som han udtrykker det i det foreliggende skrift: „naar Frederik IV herved (o: ved inkorporationen i 1721) vilde fastslaa det tidligere krav for kvindelinijerne, var han ligesaa uberettiget til at gøre det som forgængerne, og allermindst kunde han lade Sønderborgerne undgælde for, hvad Gottorperne havde forbrudt“. Der er hertil at sige, at denne betragtning er rigtig, saa længe man mener, at statsretten alene hviler paa analogier fra privatretten. Dette er unægtelig endnu i det store og hele statsrettens egen opfattelse af sig selv — men den staar dog selv indenfor statsretten ikke længere uimodsagt, og vi kan dog ikke lukke øjnene for, at en anden opfattelse af statsrettens karakter og opgaver er i færd med at trænge sig frem. Disse enkelte udtalelser af Erslev staar i virkeligheden ogsaa i modsætning til grundtendensen i hele hans skrift, som netop er den at hævde statsrettens karakter af en historisk, ikke blot en juridisk

disciplin. Det kan være meget hensigtsmæssigt i en statsretlig undersøgelse at gøre regnskabet op efter privatrettens grundsetninger, det er meget oplysende, at de rene juridiske linier træder skarpt frem i en samlet vurdering ud fra privatretligt grundsynspunkt — men dermed er ikke det sidste ord sagt. For statsretten flyder andre retskilder end for privatretten, og i den maa andre grundsetninger være herskende. Vistnok er den skrevne ret en vigtig retskilde ogsaa for statsretten, men der er andre ligesaa vigtige og langt vigtigere, som ikke alle er ukendte i privatretten: *consuetudo* og *desuetudo*, *jus belli* og *vis major* i Frederik III's forstand. Hvem tør i vore dage nægte, at den politiske magt er den mægtigste retskilde i statsretten?

Men lad os vende tilbage til det spørgsmaal, der her beskæftiger os. Af en deklareret statsretsdoktrin maa det, for at den skal kunne anerkendes som gældende statsret, først og fremmest forlanges, at den er deklareret saaledes, at dens indhold har været forstaaeligt for samtiden. Derfor er det jo ogsaa, at Erslev saa omhyggeligt overvejer, om det virkelig kan antages, at samtiden har forstaaet, at i 1721 deklareredes kongelovens arvefølge for Slesvig. Han peger herved paa den ufuldkommenhed og uklarhed, der præger akterne af 1721; selv har han i sit tidligere arbejde paa det nøjeste redegjort for aarsagerne hertil. Det forekommer mig dog, at hvad Erslev herom nu anfører imod sin tidligere anskuelse, ikke er overbevisende; nogen positiv udtalelse fra en nogenlunde nær samtid, der kunde vise, at denne samtid ikke har forstaaet Frederik IV, som han vilde forstaaes, kan han ikke anføre. At Andr. Højer i 1734 i statsretlige forelæsninger offentlig hævdede kvindeliniernes arveret til Slesvig, forekommer mig tværtimod et meget stærkt indicium for, at samtiden har været ganske paa det rene med, hvad tanken var; Fr. Sneedorfs fortvivlede udtalelse fra 1798 er dog kun et vidnesbyrd om, at unge historiske professorer ikke altid ved saa meget, som de burde vide. Men noget lignende kan efter mit skøn ogsaa siges om de ovenfor anførte underhandlinger i 1749—50, der mest har vakt Erslevs tvivl i denne henseende; i virkeligheden

viser de jo kun, at grev Lynar forstod det danske standpunkt i dette spørgsmaal, medens Schulin ikke forstod det. Behøver vi deri at se mere end et meget talende bevis til for det uheldige i, at den danske udenrigsministerportefeuille i det 18. aarh. betroedes til udlændinge? Har Erslev ikke selv vist os eksempler nok paa den vankundighed og uklarhed, der trives endogsaa i de højeste regeringskredse? Og er der nogen erfaring fra nutiden, der gør det vanskeligt for os at tro paa, at saaledes er det og har det altid været?

Deri, at den deklarerede statsret hviler alene paa det givne politiske magtforhold, ligger det, at den strengt taget ikke behøver anerkendelse fra deres side, hvis ret den krænger; den bestaar og er gyldig, saa længe det politiske magtforhold, hvorpaa den hviler, bestaar. Men det er indlysende, at det tjener til dens yderligere befæstelse, hvis saadan anerkendelse kan erhverves. Derfor kunde Frederik III meget vel indgaa forliget med Plön i 1671 uden at opnaa hertugens anerkendelse af den nye statsretsdoktrin; derfor kunde Frederik IV og hans efterfølgere sætte sig ud over, at Sønderborgerne aldrig direkte anerkendte den. Derfor er det en slaaende rigtig vurdering, naar Erslev til forklaring af, at det danske kongehus aldrig, selv ikke i 1721, forlangte et klart formelt afkald af Sønderborgerne, siger, at det først og sidst laa deri, „at Sønderborgerne havde været saa svage . . . De smaa sønderborgske hertuger havde man aldrig ofret synderlig overvejelse; man gik ud fra, at naar øjeblikket kom, vilde man altid kunne magte dem og bøje dem efter kongehusets vilje . . .“ „Gottorperne“ derimod „frygtede man“, fordi deres politiske magt blev saa stor, at den kunde forrykke det magtforhold, der var grundlaget for den deklarerede statsret, „det havde ført til, at man overfor dem havde været nødt til at søge frem til klar afgørelse, først aaben kamp, saa traktatmæssig udsoning“. Naar derfor Frederik IV i juli 1720 erklærer, at „han ikke skøttede om en ret, ene grundet paa magten, men ogsaa ansaa et afkald for nødvendigt“, saa ligger heri baade erkendelsen af, at den ret, han hævdede, alene beroede paa det politiske magtforhold, men ogsaa af, at den politiske magt,

hvorpaa den hvilede, ikke var stærkere, end at den vel kunde trænge til at befæstes ved afkald fra de mægtigste af dem, hvis ret den krænkede. Det var, hvad Danmark opnaaede, ufuldkomment ved traktaten med den svenske Gottorper af 1750, fuldkomment ved mageskiftetraktaten med den russiske Gottorper af 1767.

Fra da af maatte den danske regering anse den statsret, den i 1721 havde deklareret som gældende, som ogsaa anerkendt af alle i betragtning kommende magtfaktorer. I alt fald fra da af var den i virkeligheden ogsaa gældende statsret, saaledes som den, uden at der indenfor de danske kronjuristers kreds rejstes noget tvivl derom, proklameredes paany i det aabne brev af 1846. Det var sandt nok, at Sønderborgerne havde aldrig anerkendt den, havde aldrig givet afkald, og at de, om statsretten skulde afgøres efter privatrettens grundsætninger, havde arvekrav ogsaa paa Slesvig ved den kongelige mandslinies uddøen. Men det var ikke det, der gjorde deres krav effektivt; hvis ikke den nationale slesvig-holstenske bevægelse var blevet rejst, og hvis ikke Augustenborgerne havde knyttet deres krav til den, havde man aldrig hørt andet derom end maaske magtesløse protester. Men den slesvig-holstenske bevægelse var en nyopdukkende faktor, der forrykkede den politiske magtstilling, hvorpaa den danske statsretsdoktrin hvilede. Og det ligger ogsaa i statsrettens væsen, at indenfor den forældes krav aldrig — man kan tilføje: hvad enten der er givet skriftlig afkald paa dem eller ej — saa længe en ny politisk magtfaktor, af hvad art den end er, endnu kan bruge dem som kampskrig. Det var, hvad Augustenborgernes arvekrav kunde være og blev for den slesvigholstenske bevægelse, fordi Frederik VI's forkærlighed for Hesserne og brutale overgreb havde drevet Augustenborgerne bort fra kongehuset. Hvad der begynder i 1806, er noget nyt og fra fortidens kampe ganske forskelligt, fra da af er statsretsdoktrinerne i virkeligheden kun faner, hvormed der viftes; som Erslev siger, kun „tilsyneladende blev det derom, kampen stod“. —

Erslev har dediceret dette sit sidste arbejde som professor til „Københavns universitet, i taknemlighed“. Jeg tænker mig,

og jeg har som en af Erslevs elever et forfængeligt haab om, at taknemligheden mere end til universitetet som institution er rettet til de auditorier, hvori han i 33 aar har øvet sin lærergerning. Og i dette skrift, hvori Erslev tager afsked med denne sin lærergerning, har universitetet ham, omend langt fra helt som han er som historiker, saa dog i de mest karakteristiske træk. Her er hans indtrængende forsken, hans usvigelige redelighed overfor dokumenterne, hans skinnende klarhed og knaphed i fremstillingen, der sammentrænger et saa kolossalt stof og saa mange bearbejdes argumenter paa ikke 200 sider; her er hans uforfærdethed i den historiske sandheds tjeneste, her er i sandhed en universitetslærers værdige farvel til den ørn, der *coelestem adspicit lucem*. Men der er i dette skrift efter emnets højhed mere end en henvendelse til universitetet; der er deri en henvendelse til langt videre danske kredse, mere direkte end i noget af hans andre skrifter, hvor glimrende de end er. Erslev har her grebet om et spørgsmaal, der ligger i det danske folks hjerte, og eftersom hans løsning deraf naar ud til det i populariserende gengivelser, vil ogsaa det heri genkende ham. Thi det ved meget vel, at han før har sagt det sandheden om de falske drømme, hvori det kun er altfor tilbøjligt til at hengive sig. Kritik er hans forskervæsen, deri er han dansk, og lad os prise ham for, at hans danskhed og hans personlighed har fundet et fælles udtryk i hans kritiske forsken. Lad os i en tid, da saa mange fremragende historikere har ment at burde smigre det folk, de tilhører, ved at gentage dets nedarvede meninger, erkende, at den kreds af danske historikere, hvis førstemand Erslev er, aldrig glemte, at historikerens første pligt og al hans videnskab er at berette sit eget folk sandheden om dets fortid. De har deres del i den fasthed, som det danske folk i den nuværende krise trods alt har vist.

Erik Arup.